

СЛАВКО ВЕЈИНОВИЋ

ЗАДУЖБИНАРСТВО КОД СРБА

ВУКОВА ЗАДУЖБИНА / ПРОМЕТЕЈ

Славко Вејиновић
ЗАДУЖБИНАРСТВО КОД СРБА

Уредник
Зоран Колунџија

Рецензент
Проф. др Љубивоје Церовић

На корици најпре:
Свети Сава и Свети Симеон, бакрорез, Хиландар, 1818.
(аутор монах Арсеније)

На корици назад:
Хиландар, изглед пре 3. марта 2004.
(снимио Рајко Каришић)

Предлис:
Хиландар, бакрорез манастира и околине, Москва 1757.

Залис:
Хиландар, бакрорез, изглед манастира и околине, 1779.

Славко Вејиновић

ЗАДУЖБИНАРСТВО КОД СРБА

ВУКОВА ЗАДУЖБИНА, Београд
ПРОМЕТЕЈ, Нови Сад
2012.

Издање књиге помогли су:

„КОВИЛОВАЧА” Д.О.О – Деспотовац

ФОНД „ДИЈАСПОРА ЗА МАТИЦУ” – Београд

ОПШТИНА БАЧКА ПАЛАНКА – Бачка Паланка

САДРЖАЈ

*** 9

*** 11

УВОД

Задужбинарство – битна одлика српског националног бића 13

ЗАДУЖБИНЕ У ПРОШЛОСТИ 25

Хиландар 25

Студеница 31

Ђурђеви ступови 35

Жича 38

Пећка патријаршија 40

Милешева 42

Морача 45

Сопоћани 48

Градац 51

Задужбинарство Краља Драгутина 53

Задужбинарство Краља Милутина 58

Високи Дечани 65

Свети Архангели 68

Раваница 72

Љубостиња 74

Манасија 76

Каленић 80

Острог 82

Црква *Свeйiоi Ђорђа* на Опленцу 86

ФРУШКА ГОРА – СРПСКИ АТОС 89

Беочин 92

Бешеново 94

Мала Ремета 96

Велика Ремета 98

Врдник – Раваница 100

Гретег 102

Дивша – Ђипша 104

Јазак 106

Крушедол 108

Кужеждин	111
Старо Хопово	113
Ново Хопово.	115
Петковица	117
Привина Глава.	119
Раковац.	121
Шишатовач	123
Фенек	125

ДАРИВАЛИ СУ СВОМЕ РОДУ

<i>ЗАДУЖБИНЕ НА ПОЛЗУ НАРОДА СВОГ</i>	127
Карловачка митрополија	129
Карловачка гимназија	135
Српска учитељска школа у Сомбору	138
Новосадска гимназија	141
Матица српска.	146
Теодор – Тоша Апостоловић	152
Миша Анастасијевић	154
Никола Чупић.	157
Илија Милосављевић Коларац	161
Задужбина Свети Андреј Првозвани	164
Атанасије Герески.	165
Ђорђе – Ђока Влајковић.	167
Српско привредно друштво <i>Привредник</i>	170
Сима Андрејевић Игуманов	172
Радован Лазић.	178
Велимир Михаило Теодоровић	182
Никола Ј. Мариновић	190
Милан Кујунџић Абердар	193
Архимандрит Нићифор Дучић	196
Браћа Васа и Никола Радојковић	201
Ванђел Тома	208
Јован Јовановић.	211
Браћа Јовановићи.	213
Никола Спасић	217
Никола и Евгенија Кики.	221
Задужбина Димитрија Наумовића, жене Анке и сина Васа.	227
Таса Ј. Миленковић.	232
Агнија и Михаило Срећковић, ђенерал велики просветни добротвори	235
Љубомир Стојановић	238
Вељко и Лазар Савић.	243
Андра и Љубица Милосављевић	246

Алекса Крсмановић	248
Лука Ђеловић Требињац	254
Стеван Милосављевић.	259
Јован Ђ. Авакумовић.	263
Голуб и Босиљка Јанић.	266
Владимир – Влајко С. Каленић.	272
Персида Миленковић	274
Милан Вукићевић	280
Александар I Карађорђевић	283
Војислав Јовановић Марамбо	288
ЗАДУЖБИНЕ У ДАНАШЊЕ ВРЕМЕ	291
Вукова задужбина	293
<i>Дом Вукове задужбине</i>	297
Задужбина Иве Андрића	301
Задужбина Милоша Црњанског	304
Задужбина Бранка Ђопића	307
Задужбина Десанке Максимовић	310
Задужбина „Доситеј Обрадовић”	312
Фондација „Драгојло Дудић”	315
Његошева фондација	317
Фонд Карић фондација	319
Фонд Борислава Пекића.	321
Фонд „Проф. др Марко В. Јарић”	323
Мадлена Цептер	325
ЗАДУЖБИНЕ У ЗАГРАНИЧЈУ И СУСЕДНИМ ЗЕМЉАМА	329
ХРВАТСКА	330
Крка	331
Гомирје	333
БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА	336
Тавна	336
Папраћа.	338
Озрен	339
Добрун	341
РУМУНИЈА	343
Базјаш	344
Златица	345
Бездин.	346
Кусић	347
Свети Ђурађ	348
Српска црква у Араду	349
Задужбина „Макрин дом”	350
Задужбина „Скарлатин дом”	350

МАЂАРСКА	351
Грабовац	352
Сентандреја	353
Текелијанум	355
Задужбина Јакова Игњатовића	358
Задужбина Наума и Јелене Бозда	359
„Ангелинеум”	360
ЗАДУЖБИНЕ У ДИЈАСПОРИ	363
Михаило Пупин	365
Задужбина „Студеница”	368
Живко и Милица Топаловић	370
Јелена Милетић	373
Фондација „Иванка Милошевић”	375
Миле Стојаковић	377
Бранко Тупањац	379
Слободан и Мира Павловић	382
Радмила Милентијевић	384
ЗАДУЖБИНАРСТВО КОД СРБА, Славко Вејиновић	387
ЛИТЕРАТУРА	389
БЕЛЕШКА О АУТОРУ	393
ПОРЕКЛО ФОТОГРАФИЈА И СЛИКА	394
РЕГИСТАР ИМЕНА	397

Књига „Задужбинарство код Срба” резултат је вишегодишње истраживачког рада. Она представља израз жеље аутора да се у виду синтезе укаже на најзначајније српске задужбине, које на посебно уљечитљив начин представљају и објашњавају задужбинарство као битну, а, можда, и најзначајнију карактеристику српског националног бића.

Аутору није била намера да у књизи прикаже све српске задужбине, основане у даљој и ближој прошлости, јер то највероватније није ни могуће у оваквом типу дела. Импозантан је број задужбинара који су завештали своју имовину и основали задужбине. Али, нажалост, још није урађен њихов комплетан и јединствен попис. Ипак, на основу расположивих података Универзитета у Београду, САНУ, Матице српске, Српске православне цркве и других институција и организација које имају већи број задужбина, са сигурношћу се може тврдити да је њихов број неколико стотина. Само у Архиву Србије чува се грађа о више од 400 задужбина.

Велики је број задужбина које су у прошлости оснивали многи књижевници, и не само појединци. Али, о немалом броју њих постоје да и нема значајнијих података. О том задужбинарству говоре, углавном, легенде и народна предања. Има појединаца, задужбинара – књижевника, који су оснивали и градили и по неколико задужбина, неки чак и по више десетина. Многе задужбине су, нажалост, с временом уништене, угасиле се и нису обновиле свој рад, иако су у неком периоду времену имале значајну улогу у развоју Србије и српског друштва.

Књига је конципирана тако да се целокупна проблематика задужбинарства код Срба, колико је то било могуће, изложи широм целине: Задужбинарство у прошлости; Фрушка гора – „Српски Ајос”; Даривали су своје роду; Задужбине у данашње време; Задужбине у заграничју и суседним земљама и Задужбине у дијаспори.

Захваљујем свима који су ми савештама, подришом, достављеним подацима и фото-материјалом помогли да припремим ову књигу.

Аутор

У Београду, 2011.

Највећа је задужбина начинићи намастир, или цркву, као што су Српски цареви и краљеви градили; поштом је задужбина начинићи ћурију на каквој води, или преко баре; калдрму по рђавом јују; воду довести и начинићи близу јуја (и по се каже градићи и начинићи – себи – задужбину); усадићи или накалемећи воћку близу јуја, гладној наранићи, жедној најојићи, јолој одјесићи (но ово се каже чинићи и учинићи задужбину) итд.

Турци и данашњи дан граде и чине све те задужбине. Многи бејови Босански надгледају и оправљају чесме и ћурије по Србији, које су њиови старији градиће година градили, као н. п. Русамбејовић из Зворника Дују чесму у Тршићком пољу, и друји некакав (Босански беј) Јагранску ћурију између Љешнице и Лијнице. Такове задужбине друји не смеју нишошто оправљати, него онај чије су од старине.

„Да ви знаће наше намастире
Славни наши цара задужбине –
Да видиће дивну Студеницу,
Недалеко од Новог Пазара,
Задужбину цара Симеуна –
Прву бабо саградио цркву,
Красну славу себи задужбину.”

Вук Стефановић Караџић,
Српски рјечник, 1818.

У В О Д

ЗАДУЖБИНАРСТВО – БИТНА ОДЛИКА СРПСКОГ НАЦИОНАЛНОГ БИЋА

Задужбина, та лепа и чиста српска реч, јасно говори о једној великој и дубоко смисленој потреби човека да учини добро дело, да дарује за своју душу, да се *одужи Боју и народу*. У средњем веку се под појмом задужбине подразумевало све што је неко *даривао цркви или манастиру, а за сјасење своје душе или својих ближњих и драгих*. Правећи задужбине *на њолзу народа свої*, племенити људи завештавали су и остављали трајна добра свом народу. Задужбинари нису били само они који су оснивали манастир или цркву, већ и они који су их касније обнављали.

Склоност ка задужбинарству у нашем целокупном друштвеном развоју имала је трајну вредност. Уз славље породичног светитеља, задужбинарство у српском народу има најдужи континуитет. Са пуно разлога се може рећи да је задужбинарство битна одлика националног бића српског народа и, можда, једна од његових најлепших врлина.

Почеци задужбинарства сежу дубоко у историју, до стварања српске средњовековне државе и времена славне династије Немањића. Два века континуираног развоја средњовековне српске државе на челу са овом славном династијом даривала су српском народу непревазиђене и непроцењиве вредности у области културе, духовности, грађевинарства, архитектуре, фреско-сликарства... Управо, у том времену задужбинарство се испољава у пуном сјају и величини.

Наклоност и љубав према градњи манастира – задужбина карактерише све владаре лозе Немањића. Њихове задужбине увек носе неку врсту личног обележја самог ктитора, односно печат његове индивидуалне препознатљивости.

Задужбинарство је кроз историју имало велики значај за очување културног и духовног идентитета српског народа и православне вере. Захваљујући и својим задужбинама, Срби су кроз векове и време – а које им често није било наклоњено – сачували своје корене и историјско памћење.

Задужбине саграђене у прошлости прави су и верни доказ српског уметничког и градитељског стваралаштва, трајан архитектонски и сликарски запис о нашим владарима, духовном стању и свеукупном друштвеном напретку нашег народа тога доба.

Кроз задужбинарство се може јасно видети економска снага, културна, образовна и свеукупна духовна моћ српског народа, који је могао да створи тако велика и вредна дела. Срби су се, управо кроз овај вид стваралаштва, представили и показали свету као народ који је у стању да створи и највеће вредности.

Тринаести, четрнаести и петнаести век подарили су српском народу неколико манастира – изузетних задужбина знаменитих српских владара. Истакнимо само Студеницу, Жичу, Пећку патријаршију, Милешеву, Сопоћане, Грачаницу, Високе Дечане...

Манастири, грађени као задужбине, били су не само молитвена средишта и црквено-административни центри, односно седишта архијереја, већ, у исто време, и народна зборишта и места у којима је српски народ, најчешће предвођен својим свештенством и црквеним великодостојницима, доносио важне (историјске) одлуке које су непосредно утицале на његову судбину.

Средњовековни манастири су били и гробна почивалишта српских владара, властеле и црквених великодостојника. У неким се и данас чувају мошти њихових ктитора или светих Срба. Рецимо, у Студеници су похрањене мошти светог Симеона Мироточивог и Стефана Првовенчаног, у Дечанима светог краља Стефана Дечанског, у Раваници светог козовског великомученика кнеза Лазара...

Задужбинари у прошлости су најчешће били сами владари, имућна властела или свештена лица. Само они који су основали манастир или цркву, или који су их обновили, стицали су право да се називају ктиторима. Али, код неких задужбина, пре свега манастира и цркава, узалуд ћемо тражити ктиторе, односно људе који су их подигли као своју задужбину.

После пропасти српског царства у средњем веку нестало је феудалне господе, а касније српске војводе и прваци једва да су били мало богатији од својих поданика. Оснивачи многих манастира и цркава били су углавном монаси, а прави ктитори и приложници – сам народ.

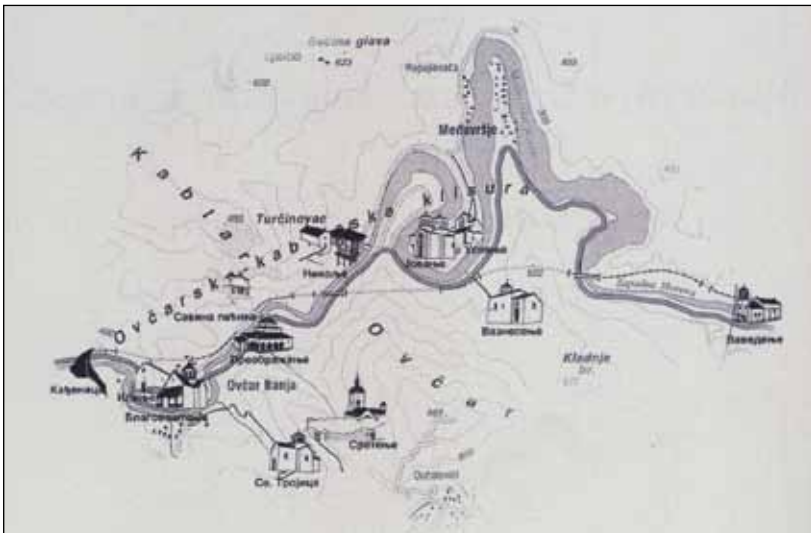
У том погледу посебно место заузимају манастири Овчарско-кабларске клисуре, који чине једну специфичну целину, која се постепено стварала шест векова, кроз непрестане успоне, разарања, замирања, обнове... На релативно малом простору, који се назива и *Свештом Српском јором*, налази се 10 манастира и два света места: Никоље, Јовање, Успење, Вазнесење, Ваведење, Преображење, Савиње, Благовештење, Илиње, Кађеница, Сретење и Света Тројица.

За већину ових манастира не зна се када су основани и ко је њихов ктитор. Ипак, са великом сигурношћу се може рећи да су *овчарско-кабларски манастири појавили крајем XIV века, у време доласка монаха синаита у Србију. Овај космополиитски монашки јокрећ источне Европе и*

Средоземља уйражњавао је исихазам и били су посвећени савршеном миру – „исихији”. Његова битна карактеристика је *сћална, нейрекидна молићва у себи, ѿакозвана умна молићва, йреко које се долази до сћања сабрано-сћии и унуйраишње йишине, које следе човекову йобеду над сћирасћима и воде ѿа ка сазнавању Боја*¹.

Поред свог виђења православља, ови духовници су у Србију донели и нови начин организовања монашких заједница и подизања манастира. Пре њих није било збијених група манастира на неком мањем простору, већ су грађене велике владарске и властеоске задужбине, усамљене и одвојене од других манастира и цркава. Са доласком синаита-исихаста та традиција се мења.

Блаћовешћиће је један од ретких манастира у Овчарско-кабларској клисури за који се тачно зна када је подигнут и ко су били његови ктитори. Изнад улаза у цркву стоји натпис да је храм подигнут 1601/1602. године трудом игумана кир Никодима.

*Манасћири Овчарско-кабларске клисуре
(Делфина Рајић, Милош Тимотијевић, „Манасћири Овчарско-кабларске клисуре”, Народни музеј – Чачак, 2006)*

Сведочанство о значају задужбина можемо наћи и у нашим народним песмама. За ову тврдњу довољно је подсетити се песме *Зидане Раванице*, у којој царица Милица опомиње и подстиче кнеза Лазара да подигне своју задужбину речима:

¹ Делфина Рајић, Милош Тимотијевић, *Манасћири Овчарско-кабларске клисуре*, Народни музеј – Чачак, Чачак 2006.

*Шћо бијаху Немањићи сѣари, / Цароваше, ѿа и ѿреминуше, / Не ѿрѣаше на ѿомиле блаѿо / Но ѿрадише с њиме задужбине, / Саѿрадише мно-
ѿе манастире, / Саѿрадише Високе Дечане, / Баш Дечане више Ђаковице; /
Паћаршију више Пећи равне; / У Дреници бијела Девича; / И Пећрову цркву
ѿод Пазаром; / Мало више Ђурђево сѣуѿове, / Соѿоћане наврх Рашке хла-
не, / И Тројицу у Херцеѿовини, / Цркву Јању у Сѣароме Влаху, / И Павлицу
исѿод Јадовника, / Сѣуденицу исѿод Брвеника; / Цркву Жичу више Кара-
новца; / У Призрену цркву Свѣту Пећку; / Грачаницу у Косову равном – /
Све ѿо јесу њине задужбине; / Ти осѣаде у сѣѿолу њиноме / И ѿѿрѣа на
ѿомиле блаѿо, / А не ѿради ниће задужбине; / Еѿѿо нама неће ѿрисѣаѿи' блаѿо
/ Ни за здравље, ни за нашу душу, / А ни нама, ни коме нашему...*

О важности и значају задужбина код нас, такође, народни певач гово-
ри и кроз ове стихове:

*Да ви знаѿе наше намастире / Славни наши цара задужбине – / Да
видиѿе дивну Сѣуденицу, / Недалеко од Новоѿ Пазара, / Задужбину цара
Симеуна – / Прво бабо саѿрадио цркву, / Красну славу себи задужбину...*

У ширем смислу речи, задужбина означава све оно што је неко да-
ривао цркви, манастиру, свом народу, држави или родном крају за
остваривање друштвено корисних циљева, онако како их је сагледао и
вредновао сам задужбинар. У ужем смислу речи, задужбина најчешће оз-
начава манастирско и црквено здање, подигнуто зарад душе и њеног вечи-
тог спасења, или зарад својих ближих и драгих.

Циљ сваке задужбине, нарочито оних које имају просветитељски ка-
рактер јесте, с једне стране, да се правилним коришћењем и управљањем
њеном имовином остварују циљеви и жеље задужбинара, а, с друге стра-
не, да се *дуѿорочно* очува материјална супстанца, односно вредност завеш-
тане имовине задужбине, како би се створили услови за њен плодотворан
рад дуже времена. Због тога се у оснивачком акту задужбине изричито
захтева да се заложена средства и имовина користе искључиво у сврхе и
на начин како је то одредио оснивач. Међутим, било је случајева да намену
и висину тих средстава определи одбор, неки други орган или установа
којима је поверена брига да управљају задужбином и завештаним сред-
ствима. Правична расподела средстава која су се расподељивала из фонда
задужбине обезбеђивана је постизањем пуне сагласности чланова одбора.

За сваког појединца учешће у раду задужбинских одбора представља
изузетну част. Важно је истаћи да није забележено, бар у јавности, да је
нека личност изневерила поверену дужност у задужбини, односно да је
проневерила или злоупотребила задужбинска средства.

Суштина задужбинарства огледа се у *ѿрајном даривању* приватне
имовине за остваривање друштвено корисних циљева. На том плану се

успоставља један специфичан вид грађанско правних односа који у себи садржи елементе јавног (друштвено корисни циљеви) и приватног (имовина физичких и правних лица коју они завештавају за остваривање тих циљева)². Стога се између задужбинара и друштва успоставља узајамни специфични однос: док задужбинар трајно даје своју имовину за остваривање друштвено корисних циљева, докле друштво има моралну и правну обавезу да омогући (помогне) остваривање циљева којима је задужбинар био мотивисан у време оснивања задужбине.

* * *

Непрекинута нит задужбинарства траје од настанка српске средњовековне државе, њене пропасти и пада под турску власт. Преко задужбинарства духовна веза са нашим средњим веком се одржава у континуитету, обнавља и непрестано прилагођавала новонасталим друштвеним и политичким приликама.

У време борбе за национално ослобођење од турског ропства, задужбинарство је суштински допринело грађењу и учвршћивању идеје о нашој (српској) државотворности и њеном континуитету. Оно је, стога, било веома важна карика и ослонац у националним и ослободилачким стремљењима и борби српског народа да поново створи своју државу, да сачува свој национални, духовни и културни идентитет.

Између два светска рата задужбинарство је добило посебан замах. Подаци говоре да у то време није прошла ни једна година, а да при Српској краљевској академији или Београдском универзитету није основана задужбина или легат. На пример, од 65 задужбина, колико их је било основано при Српској краљевској академији крајем тридесетих година прошлог века, 46 је основано у међуратном периоду.

После Другог светског рата развој задужбинарства готово да је замро. У револуционарном заносу тадашње власти, идеолошки уверене да ће развој социјализма, а касније и система социјалистичког самоуправљања, обезбедити пуни напредак културе, науке, образовања, здравствене и социјалне заштите, те да због тога неће ни постојати потреба за средствима задужбинара и народних добротвора – задужбине је задесила тешка судбина.

Њихова имовина, као и имовина фондова потпала је под удар закона о експропријацији и национализацији. Најпре *Закона о аграрној реформи и унућрашњој колонизацији*, који је донет 1945. године, а касније и *Закона о национализацији најамних зграда и траћевинској земљишћиа*, из 1960. године. Задужбине је, ипак, најтеже погодила национализација зграда, јер

² Марија М. Тороман, *Правни положај задужбина и фондација у свету*, Институт за упоредно право, Монографије 133, Београд 1996.

су многе од њих као финансијску окосницу у раду имале, управо, простор који су издавале под кирију.

Традиција задужбинарства, дуга више од осам векова, овим законским актима бива одједном прекинута. Њихова имовина је национализована и експроприсана, неке непокретности су продате или су их, пак, преузела друга лица. За одузете непокретности није исплаћивана никаква надокнада (противувредност), а ако је и исплаћивана, онда је била далеко испод њихове стварне вредности. Оно што је од те имовине и остало с временом је потрошено, развучено или се утопило у неке фондове, тако да јој се губи сваки траг. Од некада великих и славних задужбина остале су само зграде са називима својих добротвора. Са неких су, чак, скинуте бисте и табле са именима њихових оснивача и ктитора.

Поред некретнина, значајну ставку у имовини задужбина чиниле су и хартије од вредности (менице и државни папири), које нису могле да се наплате. У томе су посебно биле оштећене задужбине, фондације и фондови при Београдском универзитету. Крајем шездесетих година њихова вредност је износила око 12 одсто вредности њихове укупне имовине. За ове хартије добијене су признанице које су у међувремену изгубиле сваку вредност.

Новчана средства задужбина и фондова појела је инфлација, девалвација, честе деноминације динара и промене монете. Задужбине су тако остале без имовине и лишене могућности да остварују племените циљеве због којих су и основане.

Због тога и данас, као и раније, остаје трајан и важан задатак – обезбедити да се до краја испоштује воља дародавца, односно воља задужбинара и ктитора. Јер, свако супротно понашање поништава племените намере и жеље добрих људи који су желели, хтели и били у стању да помогну свом народу, да учине добра дела општег добра ради; да својим радом буду на *ћолзу народа свој!* Зато сваку иницијативу која је усмерена на то да се задужбинарство код нас поново уздигне и рехабилитује треба подржати и прихватити свим снагама, јер све то има шири друштвени, културни и национални значај.

* * *

Задужбина *Стевана Мајазиновића*, бившег државног саветника из Београда, основана 1872. године, улази у ред најстаријих задужбина код нас. Почела је са радом 24 године пре него што је донето прво законско решење о задужбинама у Србији³. Њен циљ је био да помаже набавку књига за ученике слабијег имовног стања.

---

³ Прво законодавно решење о задужбинама у Србији донето је 11. фебруара 1896. године. Нови Закон о задужбинама, којим су шире и прецизније дефинисане законске одредбе у овој области, донет је 1912. године. Министарство просвете Краљевине Југославије,

Највише задужбина код нас основано је при Српској краљевској академији и Београдском универзитету.

Српска краљевска академија је пред Први светски рат имала 13 задужбина и пет фондова. Прва задужбина која је при њој основана била је Задужбина *Николе Ј. Мариновића* (1889), која је имала задатак да помаже и подстиче књижевно стваралаштво код нас. Међу дародавцима који су при Академији оснивали своје задужбине биле су угледне личности, као,

Милан Ђорђевић

Љубомир Михаиловић

на пример, Милан Кујунџић Абердар, песник, филозоф и политичар; Катарина Ивановић, сликарка; Лазар Арсенијевић Баталка, политичар; Нићифор Дучић, херцеговачки архимандрит; Хаџи Сава Косановић, митрополит дабробосански; др Никола Крстић, политичар и правник...

Академик Владан Ђорђевић – за успомену на сина, свог вредног сарадника и храброг ратника, Милана Ђорђевића (1874–1918) – оставио је Српској краљевској академији извесну суму новца (70.000 динара) да се оснује *Књижевни фонд Милана Вл. Ђорђевића*, из кога би се сваке друге године награђивала вредна дела из лепе књижевности, као и историјски романи и приповетке из српске историје. Из тог фонда награђене су, на пример, књиге Стојана Живадиновића, *Хајдук Вељко*; *Приповећке и басне* Милана Вукасовића, *Између Шар њланине и Осојова* Михаила Јовановића, *Деветсто четрнаест* Стевана Јаковљевића и др.

Исто тако, и Љубомир М. Михаиловић, посланик и дипломата, оставио је Српској краљевској академији 100.000 динара да се оснује *фонд из кога би се сваке године награђивали најбољи радови из лепе књижевности и шtamпани ћирилицом*. Академија је из овог фонда,

---

такође, донело је 1930. године Закон о задужбинама, а две године касније (1932) и Правилник за примену Закона о задужбинама.

од 1922. до 1937. године, наградила више од 30 вредних књига, међу којима су *Сеобе* Милоша Црњанског, *Црвене мајле* Драгише Васића, *Пријовейке* Иве Андрића, *Државни нејријател бр. 3* Владимира Велмар-Јанковића и др.

После Другог светског рата држава је национализовала већину задужбинских зграда САНУ. У многим од њих су, у међувремену, станари откупили станове, што сада битно отежава поступак враћања одузете имовине. Због тога САНУ данас потражује 12 непокретности – и то имовину десет задужбина и два фонда – које су јој одузете седамдесетих година прошлог века. Углавном, ради се о зградама које се налазе на подручју београдских општина Стари град, Савски венац, Врачар и Вождовац⁴.

Данас, на крају прве деценије 21. века, у САНУ су регистроване 43 задужбине, 37 фондова, две фондације и један легат. Нажалост, највећи број њих не располаже финансијским средствима за остваривање циљева ради којих су и основани. Свега шест фондова, две фондације и једна задужбина располажу одређеним динарским и девизним средствима за остваривање својих програма⁵.

Београдски универзитет поседовао је, такође, велики број задужбина. Захваљујући њима, Универзитет је између два светска рата био један од најбогатијих у Европи. Имао је 77 задужбина и 11 фондова и његов капитал процењивао се на више од милијарду ондашњих долара. Према економским мерилима и проценама из тог времена, имовина Универзитета је била једнака, ако не и већа од имовине Нобелове фондације.

Највећи донатори су били: Лука Ђеловић Требињац, Миша Анастасијевић, Ђока Влајковић, Влајко Калинић, Милан Стевановић Смедеревац, Веселин Лучић, краљица Наталија Обреновић, Драгољуб Маринковић, Љубица М. Здравковић, Живан Гашић, Светозар Видаковић, Олга и Миодраг Л. Панић...

⁴ Хотел Балкан, *Задужбина Самуила и Голуба Јанића*; *Задужбина йородице Авакумовић*, Кнез Михаилова 34; *Задужбина Вељка Савића*, Кнез Михаилова 46; *Задужбина академика Јована Цвијића*, улица Јелене Ђетковић; *Задужбина Убавке Сћ. Димићријевића*, Миклошићева 46; *Задужбина Босе и Јована Д. Јовановића*, Алексе Ненадовића 33.

Зграда задужбине Светозара Видаковића, која се налазила у Чика Љубиној 17, срушена је и на њеном месту подигнут је пословни центар. Сличну судбину имале су и зграде које су завештали Мика М. Радивојевић (Проданова 20), Ђорђе Мицковић (Сарајевска 64) и Таса Ј. Миленковић (Господар Јованова 51).

Академија потражује имовину и два фонда, и то: *Фонда књижевника Вељка Филиповића*, који је поседовао плац у улици Вељка Милићевића 18, као и *Фонда Алексе и Маре Сћојановић*, који је поседовао зграду у улици Капетана Завишића 10.

⁵ *Задужбина Бранка Ђойића*

Фондови: *Николе Трајковића*, *Зоре и Велибора Појовића*, *Секуле Зечевића*, *Ђорђа Зечевића*, *Ђорђа Лазаревића* и *Браниславе Бране Белић*.

Фондација *Драгослав Срејовић* и *Фондација за стиудије наука и уметности*.

Задужбинске зграде су биле, углавном, веома изгледни објекти који су подигнути у централној зони града Београда. То су, на пример, зграде на Теразијама 39, Андрићевом венцу 12, Гундулићевом венцу 39, у Синђелићевој 26, Ресавској 9, Рузвелтовој 20, Светогорској 12, Влајковићевој 5, Ђорђа Јовановића 5, Господар Јевремовој 55, Краља Милана 56, Булевару краља Александра 26...

И владарске породице су даривале Београдски универзитет. Краљ Александар Карађорђевић је поклонио зграду за Студентски дом, који је то и данас, а краљ Милан Обреновић ботаничку башту *Јевремовац*. Изузетно вредну имовину Београдском универзитету оставила је краљица Наталија Обреновић, и то: девет хиљада хектара шуме у општинама Мајданпек и Кучево, насеље Дебели Луг и рудник Благојев Камен. Реч је о краљичином поклону у знак захвалности београдским студентима и професорима који су, једном приликом, спречили краља Милана да је протера из земље. Они су тада својим телима зауставили кочију која је возила краљицу према земунском пристаништу и вратили је у двор. Након абдикације краља Милана, а затим и после убиства краља Александра и Драге Машин, Наталија је као законски наследник свог сина постала власник имања које је 1923. године поклонила Универзитету. Од те имовине основано је огледно добро *Најталијино*, које је имало статус научне установе при Београдском универзитету. На имању се посебно радило на подизању расадника са зимзеленим биљем (бором, смрчом и јелом) и на експлоатацији дрвета. Шумско газдинство омогућавало је студентима и асистентима шумарства да у току године једно време проводе на практичном раду и стручном усавршавању. Мањи део овог имања данас користи Шумарски факултет, док се остали део налази под управом *Србијашума*.

У току Другог светског рата имовина задужбина Београдског универзитета претрпела је велику штету: неке зграде су срушене, другима је опала вредност, а новчани фондови су се гасили због обезвређивања новца. Многе задужбине, нарочито оне које су имале самосталне управе, готово да су угасиле свој рад и престале да остварују циљеве због којих су и основане. На ово су, поред осталог, битно утицали смањени приходи, јер су задужбине остале без редовних извора зараде⁶.

После Другог светског рата, национализацијом и експропријацијом задужбинске имовине, задужбинама су нанети тешки удраци. Томе су допринела и лоша законска решења по којима су пренета права управљања и располагања задужбинским зградама на државу, конституисањем станар-

---

⁶ Немачка окупациона власт насилно је присвојила велики број станова задужбина за своје потребе. На пример, у згради Задужбине *Влајка Каленића*, у Светогорској 12, узела је девет великих станова за своје потребе.

ског права и увођењем категорије заштићених станара. Велики део имовине задужбина изгубљен је на овај начин. Тиме је нанета велика неправда и дародавцима који су своју имовину завештали Универзитету за племени-те, опште друштвене корисне циљеве.

Омогућавањем откупа имовине, пре свега станова, који су били задужбинска својина, задужбинама и задужбинарству задат је ударац од којег се ни до данас нису опоравили.

Решењима Министарства културе Републике Србије из 1995. године обновљен је рад 11 универзитетских задужбина и два фонда. И поред тих решења, тек је 2000. године право управљања и коришћења пренето на Универзитет у Београду. Само су две београдске општине – Стари град и Врачар – пренеле право коришћења и управљања на задужбинама које се налазе на њиховој територији. Тако приходе остварује само осам задужбина, а оне и све остале су уписане у регистар Министарства културе и отворени су им рачуни, па су добиле статус правног лица. Општине које су на Универзитет у Београду пренеле право управљања задужбинском имовином делимично су дале станове у откуп, па је враћен само мањи, неоткупљени део станова у зградама са пословним простором. Остале општине су одбиле да изврше пренос. Универзитет сада води спорове за заштиту имовине задужбина и поништавање решења о откупу станова у задужбинским зградама.⁷

Рад су обновили следеће задужбине и фондови: *Задужбина Ђорђа Влајковића*, *Влајковићева* бр. 5; *Задужбина Влајка Каленића*, *Светогорска* бр. 12; *Задужбина Миљивоја Јовановића* и *Луке Ђеловића Требињца*, *Андрићев венац* бр. 12; *Задужбина Лука Ђеловића Требињца* у улицама *Краљевића Марка* бр. 1, *Гаврила Принципа* бр. 14 и 16, *Карађорђева* бр. 65, *Загребачка* бр. 1 и две дворишне зграде у *Карађорђевој* и *Загребачкој* улици 3–9; *Задужбина Рада* и *Милана Вукићевића* у *Ресавској* бр. 9. и *Рузвелтовој* бр. 20; *Задужбина Светозара Видаковића* и *суџрује Мајдалене*, *Господар Јевремова* бр. 55; *Задужбина Веселина Лучића*, *Ђорђа Јовановића* бр. 5 и једна половина зграде на углу улица *Гундулићев венац* бр. 39 и *Венизелосове* бр. 30; *Задужбина Љубице М. Здравковић* у *Синђелићевој* бр. 26; *Задужбина Драгољуба Маринковића*, *Булевар краља Александра* бр. 26; *Задужбина Глише* и *Марије Ракић* у *Бежанијској* бр. 58. и *Орачкој* бр. 53 у *Земуну* и *Задужбина др Живана Гашића* у *Краља Милана* бр. 56. Фондови који су враћени Универзитету и који су обновили рад су: *Олије* и *Миодраја Л. Панића*, *Далматинска* бр. 95 и *Милана Сивановића Смедеревца* и *суџрује Даринке*, *Теразије* бр. 39.

⁷ Проф др Невенка Жаркић Јоксимовић, проректор, *Задужбине и фондови Универзитета у Београду. Задужбинар*, Универзитет у Београду, 2011.

Задужбине су правна лица којима Универзитет управља преко одбора задужбина. Чланови одбора су професори факултета, који нису плаћени за тај рад и бирају се на две године. Савет Универзитета, у складу са статутом задужбина, доноси све одлуке из домена располагања имовином.

Из средстава, која се прикупљају издавањем станова и пословног простора задужбина, додељују се стипендије студентима, финансирају се значајни научни пројекти, обезбеђује набавка опреме и стручне литературе и пружа материјална помоћ студентима којима је неопходна здравствена заштита или су слабог материјалног стања⁸. Такође, из тих средстава покривају се и неки материјални трошкови одржавања задужбинских зграда (сређивање фасада, поправка кровова, степеништа, лифтова, замена инсталација...).

Београдски универзитет данас настоји да садржински, у правом смислу речи, унапреди рад својих великих задужбина. То је утицало на формирање свести о значају добротинства и на оснивање нових задужбина и фондова, као што су: Фонд сестре Булајић, Фонд мр фарм. Љубице Циге Војтех Драгићевић и инж. ек. Николе Драгићевића, Фонд Косте Мигрића, Фонд потпоручника Борка Никотовића, Фонд Нови добротвори Универзитета у Београду, Фондација за решавање стамбених потреба младих научних радника Универзитета у Београду, Легат Данице и Ивана Теофилактова и др.

---

⁸ *Задужбина Миливоја Јовановића и Луке Ђеловића* стипендира будуће економисте и правнике, *Задужбина Ђоке Влајковића* даје стипендије студентима електротехнике, пољопривреде, машинства, архитектуре, биологије, географије, машинства... *Задужбина Драгољуба Маринковића* и *Задужбина Рада и Милана Вукичевића* обезбеђује стипендије студентима медицине, стоматологије, фармације... *Задужбина Љубице М. Здравковић* стипендира студенте физичке хемије, *Задужбина Веселина Лучића* награђује књижевна и научна дела. Из Фонда *Милана Сивановића Смедеревца* дају се стипендије студентима Факултета организационих наука, Економског, Правног и Машинског факултета, а из Фонда *попоручника Борка Никићовића* награђују се доктори наука Машинског факултета.

ЗАДУЖБИНЕ У ПРОШЛОСТИ

Х И Л А Н Д А Р

Манастир Хиландар је први у низу великих задужбина, који представља сам стожер наше духовне и културне баштине. Он је најпознатија светиња Српске православне цркве. Налази се у северној Грчкој, на *Светијој јори*, на трећем краку полуострва Халкидики. *Светија јора*, или *Перивој њресветије Бојородице*, позната је по двадесет православних манастира. Већина њих се налази на самој морској обали, док је Хиландар око два километра удаљен од мора. У средини полуострва налази се Кареја, управни центар *Светије јоре*, у коме су представништва манастира и грчке државе.

Хиландар (изглед њре 3. марта 2004)

Хиландар су 1198. године подигли на развалинама старог грчког манастира монаси Симеон (Стефан Немања), оснивач династије Немањића, и његов син Сава, потоњи светитељ. Стефан Немања или монах Симеон је, у другој половини 1198. године, издао Хиландару златно-печатну повељу,

по којој се овај манастир организује као српски манастир и ктиторско наслеђе династије Немањића.

Манастир Хиландар је грађен као српска задужбина. Велику материјалну помоћ у изградњи Хиландара дао је Стефан Првовенчани, син Стефана Немање, велики жупан и први српски краљ. Касније су и други српски владари са великом љубављу и поштовањем дограђивали, одржавали и помагали Хиландар. Међу њима се, као прилагачи и добротвори, посебно истичу: краљ Милутин, цар Душан, кнез Лазар, деспот Ђурађ Бранковић и други Бранковићи – па све до владарских династија Обреновића и Карађорђевића.

Краљ Милутин је подигао данашњу цркву *Свете Богородице* у Хиландару 1303. године, на месту некадашње старе и мале *Симеонове* и *Савине* цркве, од које је остала једино икона и нешто фрагмената пластике, који су делимично уграђени у нову цркву. Милутинова црква постала је узор за градњу храмова у моравској Србији, крајем XIV и током прве половине XV века. Задужбина краља Милутина је и манастирска трпезарија, са многим ћелијама или палатама, сличним средњовековним владарским дворovima. Милутин је цео манастир оградио високим и чврстим зидом, на коме су касније изграђене бројне зграде.

Црква Свете Богородице (краља Милутинова)

У манастирском комплексу налази се, поред главне цркве, и већи број цркава – параклиса подизаних и дограђиваних током векова: црква Св.

Николе, црква *Четирдесет севастијских мученика*, црква *Св. Арханђела*, црква *Св. Јована Претече* и црква *Св. Јована Рилског*. Такође, ту су још и цркве *Покрова Бојородице*, *Рођења Бојородице*, *Св. ајостиола*, *Св. Саве*, *Св. Димитрија* и *Св. Трифуна*.

Конаци, смештени са унутрашње стране одбрамбених зидова, настали су од краја XVI до краја XIX века: *Нови конак*, конак са источне стране, конак са малим мутваком, *Игуменарија*, *Јужни конак* и *Болница*. Унутар комплекса налази се *Трпезарија* (градитељске фазе из XIV и XVII века), коју је у XVII веку живописао зограф *Георгије Митрофановић* у обимном иконографском програму и сцена из живота монаха *Саве*. Затим, ту је и велики мутвак, *Нова библиотека*, *пирг Св. Саве* (око 1200. г.), *пирг Св. Ђорђа* (XIII век, с градитељским обновама у XVII веку), *пирг Св. Николе* (XIV век, с градитељском фазом из XVII века) и *улазни трем* (1637).

Хиландар је кроз векове – више од 800 година – чувар и расадник српске духовности и културе, место молитве, први српски универзитет и књижевни центар. Ту је била главна српска скрипторија током целог средњег века, па и касније. *Хиландарски џиџик* из 1199. године једно је од првих књижевно-правних дела које је за потребе манастира превео и приредио *Свети Сава*.

Хиландар је био и остао омиљено место свих Срба, у које они долазе радо и са дубоким поштовањем. Из сваког његовог светог и тајанственог кутка извире и плени мир, духовност, уздржавање, послушност, ћутање, а изнад свега, љубав према Богу и према ближњему. У светогорском миру, уз молитву, све одише благим и савршеним редом, у коме се ради и ствара за вечност. И тако све протиче у миру и тишини више од осам векова.

У *Хиландару* се упокојио свети *Симеон*. Његове мошти је касније *Свети Сава* пренео у Србију, у манастир *Студеницу*. Над њима је измирио *браћу Вукана* и *Стефана*, који су се завадили због престола. *Сава* се затим враћа на *Свету јору* и касније долази у *отаџбину* као духовни поглавар – први српски архиепископ. Тешко је набројати све заслуге *Светог Саве* за српски род: изборио је самосталност (аутокефалност) *Српској православној цркви*, написао прву књигу на српском језику (први српски просветитељ), отворио прве болнице и библиотеке. Својом мудрошћу отклонио је многе опасности које су се у то доба биле надвиле над српском државом.

Хиландарски комплекс са својим архитектонским наслеђем, фреско-сликарством, ризницом и библиотеком представља јединствено сведочанство о наслеђу српске уметности током више од осам столећа.

Манастир у својим црквама, келијама и ризницама чува велики број икона високе уметничке вредности. Највећа *хиландарска светиња* је чудот-

ворна икона *йресвѣѣе Боѡродѣице Тројеручице*. Такође, у њему се налази још седам чудотворних икона. У библиотеци се чува већи број рукописа и старих штампаних богослужбених и других црквених књига, као и богата збирка српских, грчких, руских и влашких повеља. У ризници се чувају и драгоцени предмети веза (на пример, завеса монахиње Јефимије из 1399. године), као и богослужбени предмети од злата, сребра, драгог камења, метала и дрвета. Све то чини аутентично историјско памћење и повесно сведочанство о српској духовности и култури, као и о постојању ове српске лавре.

* * *

У ноћи између 3. и 4. марта 2004. године манастир Хиландар задесила је велика несрећа – избио је пожар који је просто прогутало векове.

Пожар је најпре плануо у јужном делу конака који се назива *Ијуменарија*, односно *Дохија*, а затим се проширио на читав северни део манастира. Изгорели су, поред поменутог, конак из 1821. године, који се налази на северозападној и северној страни, остатак старог конака срушеног приликом радова 1816–1821. године, улазни комплекс, конак из 1814. године, који се налазио на северној страни и такозвани *Бели конак*, који се налази на североисточној страни и који је обновљен 1598. године. Делом је срушен и спољни зид из XIV века уз који је *Бели конак* призидан.

У склопу ових конака, унутар самог комплекса манастира Хиландара, постојала су четири од десет параклиса, који су били посвећени Светом Сави, Светом Димитрију, Светом Николи и Четрдесет мученика. У параклисима су изгорели и иконостаси и све оно што је уз њих стајало.

Стручњаци Републичког завода за заштиту споменика културе проценили су да је, у грађевинском смислу, изгорело више од 42 одсто површине објеката манастира, док је корисне површине у тим објектима изгорело и више – преко 54 одсто.

*Свети Сѣмеон Немања,
главна манастѣрска црква,
јуѡзайадни шравеј наоса*

На срећу, манастирска ризница није изгорела. Она је била привремено смештена у просторијама такозване *Јужне мале*, која је грађевински обновљена 1998. године, поводом обележавања осамсто година Хиландара.

После пожара у Хиландару су боравиле екипе археолога и сликара конзерватора Републичког завода за заштиту споменика културе ради утврђивања оштећења и спровођења радова на заштити. Обављени су обимни и сложени послови да би се санирале и отклониле последице ватрене стихије и манастир обезбедио од сличних непогода у будућности. Ресорна министарства Србије, многи колективи и појединци уложили су, и стално улажу, знатна средства у обнову Хиландара, која се спроводи по утврђеној динамици и под стручним надзором.

На обнови изгорелих манастирских конака до сада су урађени значајни послови. Најобимнији радови обављени су на Великом конаку (грађен од 1816. до 1821. године и чини скоро половину изгореле корисне површине) и на пиргу Светог Ђорђа. Такође, обновљен је и конак из 1814. године, који се налази поред самог улаза у манастир. Истакнимо да је то био први објекат реконструисан у делу манастира који је оштећен пожаром и прво велико хиландарско градилиште.

Целокупна реконструкција и обнова раде се уз стручни надзор, да би се очувало архитектонско наслеђе и амбијентална целина манастира Хиландара.

Пожар у Хиландару

Обнова Хиландара после пожара